

УДК 811.111'255.4(045)

Я. В. Бойко

Національний технічний університет "Дніпровська політехніка", Україна

e-mail: yana.boyko.85@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0074-5665

**ОБРАЗНІСТЬ ЧАСОВО ВІДДАЛЕНОГО ПЕРШОТВОРУ
В КОНТЕКСТІ ДІАХРОННОЇ МНОЖИННОСТІ ПЕРЕКЛАДІВ
(на матеріалі ретрансляцій трагедії У. Шекспіра
"The Tragedy of Hamlet")**

Abstract

The article focuses on the plurality in translation of the dramatic work as a factor of the varieties in reproduction of genre and stylistic features of the original text. The problem of transfer in translation of stylistic features of the original text, in particular modification of figurative means of the target language on the example of epithet constructions in translations as a result of diachronic plurality of translations is highlighted. Epithet constructions are systematized in terms of their subject matter. The analysis of epithet constructions according to the semantic characteristics of associative relations is carried out taking into account their place in the field system of tropes. The correlation of semantic groups showed a predominant number of occasional-associative epithets in comparison with usual-associative ones. Among the occasional-associative epithets the most common are metaphorical epithets, among the usual-associative are descriptive-evaluative ones. The translation strategies and tactics of achieving the conceptual invariance of figurative means, in particular epithets, in the temporarily distant original and its retranslations in Ukrainian (translated by Yu. Andrukhovych) and Russian (translated by B. Pasternak) are determined. The analysis of lexical-semantic, grammatical and lexical-grammatical ways of transformational reproduction of the figurative means under study in different-time retranslations in Ukrainian and Russian is carried out. The main factors of conceptual invariance of retranslation of figurative means are summarized.

Keywords: diachronic plurality of translations, conceptual invariance of figurative means, usual-associative and occasional-associative fields, lexical-semantic, grammatical and lexical and grammatical methods of transformational reproduction.

Анотація

У статті зосереджено увагу на перекладній множинності драматичного твору на прикладі трагедії У. Шекспіра "The Tragedy of Hamlet" як чинникові різноманітного відтворення жанрово-стилістичних особливостей першотвору. Висвітлено проблему передачі в перекладі стилістичних особливостей оригіналу, зокрема модифікацію образних засобів цільової мови на прикладі епітетних конструкцій у перекладах як результат діахронної множинності перекладів. Епітетні конструкції систематизовано з погляду їхньої тематики. Проведено аналіз епітетних конструкцій за семантичними характеристиками асоціативних зв'язків, який враховує місце епітетних конструкцій у системі тропів. Співвідношення семантичних груп епітетних конструкцій показало домінуючу кількість оказіонально-асоціативних епітетів порівняно з узуально-асоціативними. Серед оказіонально-асоціативних епітетів найбільш поширеними є метафоричні епітети, серед узуально-асоціативних – описово-оцінні. Визначено перекладацькі стратегії і тактики досягнення концептуальної інваріантності образних засобів, зокрема епітетів, у часово віддаленому першотворі та його ретрансляціях українською (переклад Ю. Андруховича) та російською (переклад Б. Пастернака) мовами. Здійснено аналіз лексико-семантичних, граматичних і лексико-граматичних способів трансформаційного відтворення досліджуваних образних засобів у різночасових ретрансляціях українською та російською мовами. Узагальнено основні чинники концептуальної інваріантності ретрансляції образних засобів.

Ключові слова: діахронна множинність перекладів, концептуальна інваріантність образних засобів, узуально-асоціативні та оказіонально-асоціативні поля, лексико-семантичні, граматичні та лексико-граматичні способи трансформаційного відтворення.

Вступ

Проблемі визначення терміна “множинність перекладів”, або “перекладна множинність”, присвячено роботи багатьох вітчизняних (А. А. Івахненко, Ю. Левін, А. Попович, Р. А. Ситар, О. Є. Федів, О. І. Чередниченко) учених. Закордонні фахівці (А. Bergman, S. T. Gürçağlar, К. Koskinen) використовують термін “re-translation” (“повторний переклад”, або “ретрансляція”). Під цим терміном розуміємо наявність у певній національній культурі кількох перекладів того самого іншомовного літературного твору, який в оригіналі має здебільшого одне текстове втілення (О.В. Ребрій).

Однак треба визнати, що в питанні діахронної множинності художніх перекладів з урахуванням міркувань різних теорій та гіпотез ще далеко до одностайності, оскільки існує комплекс чинників, який зумовлює концептуальну варіантність відтворення жанрово-стилістичних доміант оригіналу: між створенням оригіналу і між різними перекладами тексту оригіналу наявна певна часова дистанція, розвиток літературної мови і художнього перекладу, індивідуальна стилістика перекладача і мета перекладу.

Отже, проблема відтворення стилістичних особливостей оригіналу, його концептів, жанрово-стилістичних особливостей, зокрема модифікація образних засобів цільової мови,

у перекладах залежать від поетики перекладача, часу створення перекладу, адже концептуальні категорії, незважаючи на їхню універсальність, мають властивість змінювати зміст на різних етапах історії, видозмінюючи їх вербалізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема “множинності перекладів” виникла ще у ХХ ст. та була висвітлена в працях таких видатних вітчизняних та закордонних теоретиків з перекладу: Ю. Левіна, А. Попович, П. Топер та ін. Дослідники пояснюють множинність перекладу різними чинниками, серед яких акцентують на розбіжностях у мовних системах оригіналу й перекладу, на різних контекстах комунікації, на різноманітності естетичних уподобань перекладачів тощо. П. Топер (2000) обґрунтовує диференціацію “синхронної” та “діахронної” множинності. У ХХІ ст. питання “перекладної множинності”, зокрема “діахронної множинності”, все ще актуальне та привертає увагу сучасних науковців. Так, О. Є. Федів (2016) описує явище діахронної множинності в перекладі. О. В. Ребрій (2009) докладно визначає загальні положення феномену діахронної множинності перекладів і приходить до висновку, що “кожен високохудожній текст надає можливість різноманітних тлумачень, адже кожен перекладач бачить у художньому тексті лише якусь частину з усього спектру смислових планів” (там само, с. 194). Р. А. Ситар (2014) наголошує на доцільності збереження архаїчності мови, що вказувала б на хронологічну віддаленість оригіналу, однак водночас акцентує на уникненні надмірної “історизації” та модернізації перекладу. О. М. Матвійшин (2017) відзначає, що ідіолект перекладача є важливим чинником у творенні множинності перекладу.

Формулювання мети статті та її завдань

Мета статті – визначити перекладацькі стратегії і тактики досягнення концептуальної інваріантності образних засобів, зокрема епітетів, у часово віддаленому першотворі та його ретрансляціях українською та російською мовами. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: систематизувати епітетні конструкції у трагедії У. Шекспіра “The Tragedy of Hamlet” за семантичним параметром; визначити лексико-семантичні, граматичні та лексико-граматичні способи трансформаційного відтворення досліджуваних образних засобів у різночасових ретрансляціях українською та російською мовами. **Матеріалом** дослідження слугували трагедія У. Шекспіра “The Tragedy of Hamlet” (1899) та її переклади російською (Б. Пастернак, 1942) і українською (Ю. Андрухович, 2008) мовами.

Методи та методологія проведення дослідження

Основні **методи**, які використовувалися в ході дослідження, – порівняльний аналіз та інтроспекція.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для декодування ідейно-художнього змісту твору і задуму автора має здійснюватися ретрансляція в комплексі лінгвопоетичного і мовностилістичного підходів, що дозволяє досліджувати стилістичні особливості лінгвістичних засобів усіх мовних рівнів. Мовні засоби виступають як способи вираження авторської точки зору і формування функції впливу на читача. Експресивно-образні засоби, за допомогою яких письменник моделює вербально-образний комплекс художнього твору, у перекладах можуть модифікуватися залежно від індивідуально-авторського стилю перекладача та національних особливостей стилістичних систем різних мов. Для перекладу образного засобу, зокрема епітета, необхідно визначити його інформаційний зміст, його семантичну структуру. В образному засобі має місце акт: 1) оцінки; 2) номінації; 3) естетичної інформації. Епітет може як конкретизувати опис, доповнюючи створювану уявою читача картину новими деталями, так і посилювати емоційний ефект, створюваний текстом.

Оскільки епітети як образні засоби розкривають свій смисловий потенціал лише в контексті, їхнє дослідження вимагає контекстуального аналізу в тканині художнього твору, який належить до літературного напрямку певної епохи. Для розуміння смислового навантаження епітетів перекладачеві потрібно не лише визначити естетичну функцію епітетів як словесних образів у художньому тексті, а й зрозуміти світоглядну позицію самого автора, втілену в його індивідуальній манері письма. Саме в контексті художнього твору розкриваються глибинні смисли цих словесних поетичних образів. Відтворення цієї витонченої гри прямого і непрямого значень епітетів, цього хитросплетіння дійсного і уявного в їхньому смисловому навантаженні – головне завдання перекладача.

Семантика епітетних конструкцій у трагедії У. Шекспіра "The Tragedy of Hamlet" розкривається через тематичні групи епітетів, тобто, об'єкти та явища, що характеризуються епітетами, та через семантичні риси епітетів з урахуванням їх місця в польовій системі тропів. У трагедії У. Шекспіра можна виділити дванадцять тематичних груп епітетних конструкцій: **людина та її загальна характеристика:** *the adventurous knight, barren spectators, outstretched heroes*; **частини тіла:** *this cursed hand, bosom black as death, stubborn knees*; **зовнішні характеристики людей:** *martial stalk hath, russet mantle clad*; **емоційні та ментальні якості людей:** *a noble mind, most pernicious woman*; **почуття:** *disprized love, obsequious sorrow, an angry parle*; **спілкування та стосунки між людьми:** *wild and whirling words, music vows, lightest word*; **дії людей:** *a fearful summons, heartily farewell, most unrighteous tears*; **сенсорні відчуття:** *your ears... so fortified, healthful music*; **тварини:** *lofty and shrill-sounding throat, the fretful porpentine*; **природні об'єкти та явища:** *the moist star, the air, promise-crammed, a heaven-kissing hill*; **надприродні явища:** *the extravagant and erring spirit, radiant angel*; **часові проміжки:** *The nights are wholesome; thy sickly days*.

Виявлення співвідношення тематичних груп епітетів дозволило виділити домінантні групи, тобто об'єкти та явища, що привертати найбільшу увагу автора під час створення трагедії. Кількісний аналіз свідчить про високий рівень антропоцентричності епітетів. Найбільш уживаними тематичними групами епітетів у трагедії постають "емоційні та ментальні якості людей" (18%), "дії людей" (12%), "спілкування та стосунки між людьми" (11%). Значну увагу автор приділяє також часу, що є мірилом життя людей та показником його плинності – 13% аналізованих епітетних конструкцій належать до тематичної групи "часові проміжки".

За семантичною характеристикою асоціативних зв'язків у трагедії "The Tragedy of Hamlet" розділяємо епітети на *узуально-асоціативні* та *оказіонально-асоціативні* (Онопрієнко, 2010, с. 90), що дозволило визначити місце епітетів у польовій системі тропів, тобто простежити зв'язки між епітетами та іншими стилістичними прийомами відповідно до їхньої семантики.

Узуально-асоціативні епітети знаходяться в центрі поля та відрізняються чітко вираженим суб'єктивно-оцінним характером і експресивністю. Значенням узуально-асоціативних епітетів

передаються не лише певні ознаки об'єкта, а й емоційне ставлення до нього у відповідному мовному соціумі. Узуально-асоціативні епітети, услід за Т. М. Онопрієнко, поділяємо на постійні та описово-оцінні. **Постійні епітети** переважно належать фольклору або походять від нього та використовуються для передачі доброго ставлення до людини через мову: *honour'd lord*; до етикетних формул: *heartily farewell*, та кліше, вислови на зразок: *fierce events*, *fair hour*. **Описово-оцінні епітети** вказують на будь-яку суттєву ознаку предмета, яка привертає до себе увагу в певній ситуації: оцінка способу дій (не беручи до уваги моральний бік): *martial stalk*; негативна оцінка таким якостям, як нечесність: *malicious mockery*; підлість: *foul deeds*; аморальність: *most pernicious woman*; емоції персонажів, зокрема, злість: *an angry parole*; страх: *dreadful summit of the cliff*; зовнішні характеристики об'єкта чи людини: *ponderous and marble jaws* або її внутрішніх станів: *disprized love*; ментальні ознаки особистості: *turbulent and dangerous lunacy*; причини, що спонукають її до дій: *noble and most sovereign reason*; характеристики того, що сприймаються на слух: *music vows*, *lofty and shrill-sounding throat*, або ж загальний опис того, що відбувається навколо: *nights are wholesome*. Також описово-оцінними епітетами можуть надаватися й інші характеристики: *extravagant and erring spirit*.

Оказіонально-асоціативні епітети виражають унікальні семантичні асоціації, які мають okazіональний характер. Такі епітети розподіляються на дві групи – такі, що засновані на полі подібності, та такі, що засновані на полі суміжності.

На полі подібності засновані нечастотні **компаративні епітети**. Серед аналізованого матеріалу виділяємо лише один компаративний епітет *bosom black as death*, що використовується Гамлетом для того, щоб охарактеризувати свій сум і неоптимістичні думки щодо майбутнього. Використання чорного кольору створює асоціації зі смертю.

Іншою групою епітетів, заснованих на полі подібності, є частотні **метафоричні епітети**: перенесення ознак живої істоти на неживу: *obsequious sorrow*, *jocund health*, *wild and whirling words*; перенесення ознак рослинного світу на ментальні процеси (*palmy state of Rome*) або характеристики людей: *green girl*; перенесення смакових якостей на об'єкти або явища, які не можуть сприйматися на смак, таким чином, здійснюється авторська оцінка цих об'єктів або явищ: *bitter cold*, *candied tongue*; релігійна лексика та лексика, пов'язана із смертю: *impious stubbornness*, *dead vast*, *celestial bed*; характеристика зорового сприйняття об'єктів: *radiant angel*, *pale cast of thought*; позначення емоцій та ментальних станів: *wisest sorrow*, часових проміжків: *weary life*, *sickly days*, особливостей спілкування: *speak daggers* та інших явищ: *outstretched heroes*, *the boisterous ruin*, *incorporal air*.

Наступну групу епітетів, заснованих на полі подібності, становлять **літотні / гіперболічні епітети**, тобто зіставлення двох гетерогенних (різномірних) понять, які засновані на будь-якій спільній для них рисі, причому ця риса представлена в об'єкті значно більшою чи меншою мірою, ніж у суб'єкті (Онопрієнко, 2010, с. 52). У гіперболічних епітетах інтенсивність певного явища перебільшується: *too credent ear*; а в літотних указується на несуттєвість ознаки, особливо інтенсивності: *lightest word*, *so airy and light a quality*.

На полі суміжності засновані метонімічні та перифразні епітети. У **метонімічних епітетах** так само, як і в метафоричних, відбувається “накладання” прямого значення слова на його переносне, але з тією різницею, що означаюче й означуване зіставляються на основі суміжності, а не подібності. Це, зокрема, епітети, що характеризують країну через її людей: *the ambitious Norway* ← *ambitious people of Norway*; людину через її розумові якості: *noble mind* ← *noble person's mind*; або людину через частини її тіла: *offence's gilded hand* ← *the reach of the offenders*.

Перифразні епітети виражають будь-які властивості об'єкта описово, виділяючи його визначні риси часто із застосуванням евфемізмів. У Шекспіра використовує перифразні епітети для називання предметів різної природи: привида: *dreaded sight* на основі його властивості

лякати людей своїм виглядом; місяця: *the moist star* на основі його властивості впливати на рух води на планеті; пекла: *sulphurous and tormenting flames* на основі того, що за біблійськими сюжетами, пекло переповнене сіркою та полум'ям; голови: *distracted globe* на основі її візуальної схожості із шаром.

Згідно з проведеним аналізом, кількісне співвідношення семантичних груп епітетів у трагедії У. Шекспіра “The Tragedy of Hamlet” (рис. 1.) показало, що більшість епітетів – це okazіально-асоціативні епітети (55%), тоді як узально-асоціативні становлять 45% від розглянутих епітетів. Серед okazіально-асоціативних епітетів найбільш поширеними є метафоричні (43%), серед узально-асоціативних – описово-оцінні (36%).

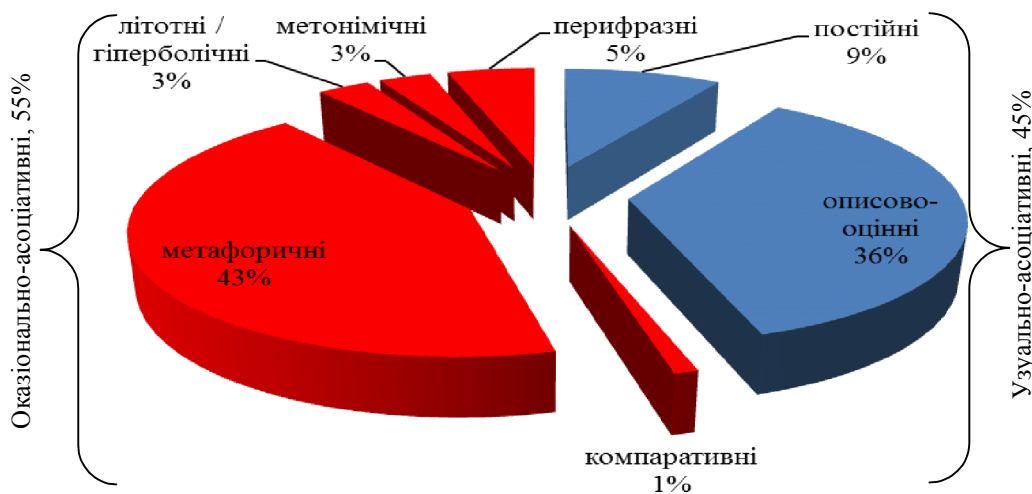

Рис. 1. Структурні типи епітетних конструкцій у трагедії У. Шекспіра “The Tragedy of Hamlet”

У статті представлено аналіз лексико-семантичних, граматичних та лексико-граматичних перекладацьких трансформацій, що використовувалися при ретрансляції епітетів у трагедії У. Шекспіра “The Tragedy of Hamlet” в українській та російській інтерпретації, які віддзеркалюють індивідуальність перекладача, концептуальну варіантність відтворення жанрово-стилістичної домінанти оригіналу.

До лексико-граматичних перекладацьких трансформацій, що використовуються при ретрансляції епітетних конструкцій англословного драматургічного дискурсу в перекладі, належать антонімічний переклад, цілісне перетворення та компенсація.

Зокрема, прикладами відтворення епітетів за допомогою антонімічного перекладу є: *Rest, rest, perturbed spirit!* (Shakespeare, 1899, p. 53), де в українському варіанті *perturbed* відтворено як *неспокійний*: *Спочинь, затихни, неспокійний духу!* (Андрухович, с. 59), у російському перекладі епітет відтворено шляхом граматичної заміни: *Успокойся, / Мятёжнѣй дух!* (Пастернак, 1942, с. 49); *Truly, and I hold ambition of so airy and light a quality that it is but a shadow's shadow* (Shakespeare, 1899, p. 75), де *airy* відтворюється антонімічним перекладом як *нематеріальне*: *Правильно, але амбіція – це щось настільки нематеріальне і плинне, що є всього лише тінню тині* (Андрухович, 2008, с. 83), у російському варіанті також використано антонімічний переклад: *В том-то и дело. Таким образом, вы видите, как невесомо и бесплотно честолюбие. Оно даже и не тень вещи, а всего лишь тень тени* (Пастернак, 1942, с. 70).

Цілісне перетворення епітетних конструкцій в оригіналі засобами мови перекладу, які не є словниковими або контекстуальними відповідниками: *Most holy and religious fear it is /*

To keep those many many bodies safe / That live and feed upon your majesty (Shakespeare, 1899, p. 132) – *Король, бо саме він узяв тягар / Відповідальним бути за безпеку / Усіх підданців, берегти їх спокій* (Андрухович, 2008, с. 133) – *Священно в корне это попеченье / О тысячах, которые живут / Лишь вашего величества заботой* (Пастернак, 1942, с. 112).

Оскільки при відтворенні творів драматургічного дискурсу перекладач обмежений простором, **компенсація** постає дієвим засобом ретрансляції епітетів, дозволяючи перекладачеві ввести інший прийом, метафору або порівняння, в іншому місці висловлювання, щоб передати стилістичне забарвлення епітета: *Horatio says 'tis but our fantasy, / And will not let belief take hold of him / Touching this dreaded sight, twice seen of us* (Shakespeare, 1899, p. 5) – *Гораціо казав, що це дурниці, / І він нізащо в світі не повірить / В оті страхи, що двічі нас трясли* (Андрухович, 2008, с. 13) – *Гораціо считает это все / Иерой воображенья и не верит / В наш призрак, дважды виденный подряд* (Пастернак, 1942, с. 6).

Застосування **граматичних перекладацьких трансформацій** (граматичні заміни, додавання та вилучення) при ретрансляції епітетних конструкцій драматургічного дискурсу зумовлюється здебільшого граматичними відмінностями між мовою оригіналу та мовою перекладу, а оскільки переклад англійського тексту українською та російською мовами традиційно виходить довшим, перекладач стикається з проблемою скорочення тексту, що досягається шляхом граматичних заміни та вилучення.

Трансформація заміни слова, що належить до однієї частини мови, словом, що належить до іншої (морфологічні заміни), або ж заміни однієї синтаксичної конструкції іншою (синтаксичні заміни) представлені в таких прикладах: *And then it started like a guilty thing / Upon a fearful summons* (Shakespeare, 1899, p. 12), де прикметник *fearful* замінено іменником *суду* в українському варіанті: *І він здригнувся, ніби той, хто рушив / На поклик суду* (Андрухович, 2008, с. 19), та дієсловом *боїться* в російському: *И тут он вздрогнул, точно провинился / И отвечать боится* (Пастернак, 1942, с. 13); *Yet so far hath discretion fought with nature / That we with wisest sorrow think on him ...* (Shakespeare, 1899, p. 14), де прикметник *wisest* замінено словосполученням з іменником з *головою*, а іменник *sorrow* – дієсловом *сумуймо*: *Здоровий глузд – що відіси? – переміг, / Отож сумуймо, але з головою...* (Андрухович, 2008, с. 22); у російському варіанті використовується цілісне перетворення: *Но ум настолько справился с природой, / Что надо будет сдержаннее впредь / Скорбеть о нем, себя не забывая* (Пастернак, 1942, с. 14).

Трансформація додавання не є частотною трансформацією при відтворенні епітетів драматургічного дискурсу, оскільки перекладач стикається з необхідністю зберегти вихідну довжину тексту, однак додавання дозволяє внести ясність у значення епітетів, наприклад: *Affection ! pooh ! you speak like a green girl, / Unsifted in such perilous circumstance* (Shakespeare, 1899, p. 34). В українському варіанті зазначений епітет відтворено з додаванням прикметника *дурна*: *Що, симпатій? / Говориш, як дурна зелена дівка, / Без розуміння сенсу всіх обставин* (Андрухович, 2008, с. 40), у російському ж перекладач вдається до цілісного перетворення: *Каково! / В залог сердечной дружбы! Что ты смыслишь / В таких вещах!* (Пастернак, 1942, с. 32). Додавання використовується для пояснення образу, що створюється епітетом: *Forgive me this my virtue, / For in the fatness of these pursy times / Virtue itself of vice must pardon beg, / Yea, curb and woo for leave to do him good* (Shakespeare, 1899, p. 145). Відтворюючи епітет *pursy times*, перекладач в українському варіанті додає іменник *зріхом*, перетворюючи епітет на метафору: *Пробачте всю цю правду. Час навколо / Зріхом набряк – і треба вибачатись, / І в пояс поклонитися погрузим / За те, що хочеш витягнути їх* (Андрухович, 2008, с. 145). У російському варіанті прикметник *pursy* відтворено шляхом генералізації як *наше*: *Прошу простить меня за правоту, / Как в наше время просит добродетель / Прощенья у порока за добро, / Которое она ему приносит* (Пастернак, 1942, с. 124).

Трансформація вилучення є виправданою з погляду еквівалентності перекладу, зокрема, при відтворенні значної частини епітетів вилучається означувальний елемент – прикметник,

прислівник, дієприкметник та ін.: *For this relief much thanks; 'tis bitter cold, / And I am sick at heart* (Shakespeare, 1899, p. 4), що в українському варіанті відтворено іменником *холоднеча*: *Вельми вдячний. Холоднеча / Й на серці дрижаки* (Андрухович, 2008, с. 11); у російському – дієсловом *озяб*: *Спасибо, что сменили: я озяб, / И на сердце тоска* (Пастернак, 1942, с. 4); *This to me / In dreadful secrecy impart they did; / And I with them the third night kept the watch* (Shakespeare, 1899, p. 25); в українському варіанті вилучається прикметник *dreadful*: *Щойно лиш мені / Таємно розказали про примару. / На третю ніч я теж пішов із ними* (Андрухович, 2008, с. 32); у російському епітет відтворено шляхом використання граматичних заміні: *...о чем / Рассказывают мне под страшной тайной. / Я стал на стражу с ними в третью ночь* (Пастернак, 1942, с. 23). Підлягати вилученню може також слово, що визначається епітетом: *And hath given countenance to his speech, my lord, / With almost all the holy vows of heaven* (Shakespeare, 1899, p. 35), де в українському варіанті вилучається іменник *vows*: *І ці слова він скріплював у клятвах, / Ще й присягав на святощі небесні* (Андрухович, 2008, с. 40), у російському ж його відтворено шляхом використання граматичної заміни: *И в подтверждение слов своих всегда / Мне клялся чуть ли не святыми всеми* (Пастернак, 1942, с. 32). Вилучення при відтворенні епітетів українською мовою також полягає в опущенні підсилювальних прислівників, як у такому фрагменті: *Sit down awhile; / And let us once again assail your ears. / That are so fortified against our story, / What we two nights have seen* (Shakespeare, 1899, p. 5), де вилучається прислівник *so*: *Не вірши, / То сядь – і слухай, ми влаштуєм штурм / Твоїм позамуровуваним вухам, / Щоб ти, глухарю, врешти-решт повірив / У те, що двічі трапилось* (Андрухович, 2008, с. 14) та зберігається в російському варіанті: *Присядем, / И разрешите штурмовать ваши слух, / Столь укрепленный против нас, рассказом / О виденном* (Пастернак, 1942, с. 7).

Лексико-семантичні трансформації (диференціація, модуляція, генералізація та конкретизація), що використовуються при ретрансляції епітетних конструкцій, дозволяють перекладачеві шляхом внесення змін до семантики епітетів розкрити сутність епітетів у перекладі.

Диференціація дозволяє обрати одне із значень слова – компонента епітета, пояснюючи сутність епітета: *Till then sit still, my soul: foul deeds will rise, / Though all the earth o'erwhelm them, / To men's eyes* (Shakespeare, 1899, p. 28) – *Мовчи і жди. Таємних справ сліди / І з-під землі покажуться завжди* (Андрухович, 2008, с. 35). Характеристика недобрих вчинків у цьому фрагменті передається епітетом *foul deeds*, компонент якого *foul* в українському перекладі відтворюється як *таємні*, що не досить точно передає негативну характеристику, виражену епітетом. Більш доцільним у цьому випадку постає російський переклад: *Деянья темные, их тайный след / Поздней иль раньше выступит на свет* (Пастернак, 1942, с. 27), де диференціації підлягають обидва компоненти, а епітет передає негативну характеристику, закладену в інтерпретованому тексті. *Thus twice before, and jump at this dead hour; / With martial stalk hath he gone by our watch* (Shakespeare, 1899, p. 7) – *І двічі так було – / В таку годину, в пору мертв'яків, / Він тут іде повз нас вояцьким кроком* (Андрухович, 2008, с. 17). В українському перекладі *martial stalk* відтворено як *вояцьким кроком*, тобто, диференціації підлягає іменникова частина епітета. У російському ж варіанті використовується модуляція, що полягає у відтворенні прикметника *martial* як *важnym*: *В такой же час таким же важным шагом / Прошел вчера он дважды мимо нас* (Пастернак, 1942, с. 9). З цього перекладу бачимо, що застосування диференціації в українському перекладі є більш доцільним, оскільки вона дозволила точно відтворити образність епітета, де хода людини порівнювалася з ходою військового, тоді як у російському перекладі образність епітета втрачається, і він передає лише оцінку.

Смисловий розвиток, або **модуляція**, полягає в заміні словникового еквівалента контекстуальним, який логічно пов'язаний із вихідним словом. Смисловий розвиток використовується для передачі саме тієї характеристики багатозначного слова, яка є найбільш

важливою, через суміжні поняття: *The nights are wholesome; then no planets strike* (Shakespeare, 1899, p. 13). У цьому фрагменті епітет *night are wholesome*, де виділений прикметник має значення “благодворний”, і залежно від власних суджень щодо прагматики епітета український перекладач обирає прикметник *ясні*: *І ночі ясні, й жодна із планет / Не сіє зла* (Андрухович, 2008, с. 19), а російський – прислівник *тихо*: *Все тихо ночью, не вредят планеты* (Пастернак, 1942, с. 13). Епітет на позначення пам’яті *green*, що викликає асоціації з розквітом рослинного світу, і, таким чином, показує, що пам’ять усе ще не згасла, в українському перекладі ретранслюється прикметником *жива*: *Though yet of Hamlet our dear brother’s death / The memory be green, and that it us befitted ...* (Shakespeare, 1899, p. 14) – *Хоч дорогий наш брат помер недавно, / І пам’ять в нас жива, і необхідно ...* (Андрухович, 2008, с. 22). У російськомовному ж перекладі обирається взагалі інший образ – не живої пам’яті, а душі, сповненої емоцій: *Хоть смертью брата Гамлета родного / Полна душа и всем нам надлежит ...* (Пастернак, 1942, с. 14).

Генералізація при відтворенні епітетів зменшує їх експресивність, однак спрощує їх сприйняття читачем: *Then are our beggars bodies, and our monarchs and outstretched heroes the beggars’ shadows* (Shakespeare, 1899, p. 75) – *З цього виходить, що жебраки без амбіцій є повнокровними людьми, у той час як високі королі чи герої насправді лише тіні цих жебраків* (Андрухович, 2008, с. 83). У цьому фрагменті епітет *outstretched* відтворюється як *високі*, таким чином, в українському варіанті відбувається стилістична нейтралізація епітета. Російський перекладач використовує інший спосіб – він віднаходить слово з аналогічним, але не ідентичним значенням у російській мові, таким чином, застосовує модуляцію та досягає адекватності відтворення епітета: *Итак, нищие реальны, а монархи и раздутые герои тени нищих* (Пастернак, 1942, с. 71). У наступному фрагменті автор використовує епітет *disprized love* (ідеться не лише про те, що почуття не прийняв його об’єкт, а і вказується, що закоханий не отримав взагалі ніякої винагороди), компонент якого в українському перекладі відтворено більш загальним *зневажене*: *... The pangs of disprized love, the law’s delay, / The insolence of office* (Shakespeare, 1899, p. 100): *... Ці утиски верхів, апломб нікчем, / Зневажене кохання, беззаконня* (Андрухович, 2008, с. 103). У російському перекладі також використовується генералізація: *... / Заносчивость, отринутое чувство, / Нескорый суд* (Пастернак, 1942, с. 87).

Конкретизація значення розуміється як перекладацька трансформація, що передбачає заміну слова з більш широким значенням у мові оригіналу словом із вузьким значенням у мові перекладу. Описуючи те, як мати Гамлета оплакувала свого чоловіка, а потім одразу ж вийшла заміж, її сльози автор характеризує епітетом *most unrighteous tears*, де прикметник *unrighteous* позначає нечестивість жінки, яка нещиро оплакує чоловіка: *Ere yet the salt of most unrighteous tears / Had left the flushing in her galled eyes, / She married* (Shakespeare, 1899, p. 22). В українському варіанті прикметник відтворено словом *фальшивих*, що вказує саме на цю характеристику: *Навіть солі / Не зміла ще з лиця від сліз фальшивих / І вже до шлюбу!* (Андрухович, 2008, с. 27). У російському варіанті епітет також відтворено шляхом конкретизації як *лицемерных слез*: *Еще от соли лицемерных слез / У ней на веках краснота не спала!* (Пастернак, 1942, с. 19). Показуючи те, що шок не дає йому рухатися, Гамлет використовує епітет *stubborn knees*: *Bow, stubborn knees; and, heart with strings of steel ...* (Shakespeare, 1899, p. 135). В українському варіанті використовується прикметник *можновладне*, таким чином, перекладач укажує на владу частини тіла над людиною, передаючи те саме почуття шоку, що в оригіналі: *Коліно можновладне, й ви, залізни / Волокна серця, змякніть, ніби м’язи ...* (Андрухович, 2008, с. 135). У свою чергу, при відтворенні цього фрагмента російський перекладач повністю вилучає прикметник, що зумовлює повну втрату епітета: *Скорей, колени, гнитесь! Сердца сталь...* (Пастернак, 1942, с. 114).

Висновки і перспективи подальших досліджень

Проведене дослідження на основі порівняльного аналізу специфіки ретрансляції епітетних конструкцій у трагедії У. Шекспіра “The Tragedy of Hamlet” українською та російською мовами

виявило принципово різні підходи перекладачів до передачі епітетів. Основними чинниками концептуальної варіативності ретрансляції образних засобів є граматичні та лексичні розбіжності між мовою оригіналу та мовами перекладу в діахронному відношенні, що спричиняє вилучення епітетів або необхідність перетворення їх на інші стилістичні засоби. В обох перекладах основними засобами відтворення епітетів постають лексико-граматичні перекладацькі трансформації – 42% в російському перекладі та 36% в українському. Наступною за частотністю групою перекладацьких трансформацій в обох перекладах є граматичні – 38% в російському та 36% в українському перекладі. Найменш частотними постають лексико-семантичні трансформації – 20% в російському та 27% – в українському перекладі. Основними перекладацькими трансформаціями, що використовуються при відтворенні епітетів драматургічного дискурсу російською мовою, є цілісне перетворення (26%), граматичні заміни (25%) та компенсація (14%), українською – цілісне перетворення (20%), вилучення (18%) та граматичні заміни (16%).

Перспектива дослідження полягає в докладній розробці проблеми множинності перекладів драматичних творів, зокрема, трагедій Шекспіра з урахуванням ідеологічних, креативних і когнітивних чинників для виявлення цілісної картини рецепції та трансформації перекладачами текстів великого драматурга.

ЛІТЕРАТУРА

- Ивахненко, А. А. (2013). К вопросу о множественности переводов поэтического текста. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету "Народна українська академія"*, 19, 503-512.
- Идиатуллина, Л. Т. (2006). Переводы произведений В.В. Маяковского на татарский язык и проблемы переводной множественности. В К. Р. Галиуллин, Г. А. Николаев (Ред.), *III международные Бодуэновские чтения: И. А. Бодуэн де Куртенэ и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания*. Материалы конференции, Казань, 23-25 мая 2006 г. (Т. 1, сс. 242-244). Казань: Казанский (Приволжский) федеральный университет.
- Левин, Ю. (1992). Проблема переводной множественности. В П. М. Топер (Ред.), *Литература и перевод: проблемы теории*. Международная встреча ученых и писателей, Москва, 27 февраля – 1 марта 1991 (сс. 213-223). Москва: Прогресс.
- Матвійшин, О. М. (2017). "Заповіт" Т. Шевченка в контексті множинності перекладів німецькою мовою. *Молодий вчений*, 4.3 (44.3), 151-155.
- Науменко, А. М. (2017). Редагування оригіналу перекладачем та критика перекладу. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Філологічні науки*, 1, 177-182.
- Онопрієнко, Т. М. (2010). Епітет у системі тропів (лінгвопрагматичний аспект). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*, 9, 51-55.
- Ребрій, О. В. (2009). Пригоди Аліси в Україні, або про множинність сучасних перекладів. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*, 3, 190-205.
- Ситар, Р. А. (2014). Множинність перекладів як варіативність відтворення жанрово-стилістичних особливостей часово віддаленого першотвору. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*, 692-693, 237-240.
- Топер, П. М. (2000). *Перевод в системе сравнительного литературоведения*. Москва: Наследие.
- Федів, О. Є. (2016). Оповідання "The Smile" Р. Бредбері в українських перекладах: до питання синхронної множинності. *Молодий вчений*, 4, 423-428. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_105

- Чередниченко, О. І. (2006). Функції перекладу у сучасному світі. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. № 725. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов, 48*, 162-165.
- Gürçaçlar, S. T. (2008). Retranslation. In Mona Baker and Gabriela Saldanha (Eds.), *Routledge encyclopedia of translation studies* (2nd ed.) (pp. 232-35). London and New York: Routledge.
- Kaiser, R. (2002). The Dynamics of Re-Translation: Two Stories. *Translation Review, 63*(1), 84-85. DOI: 10.1080/07374836.2002.10523818.
- Umurkulov, B. (2019a). Common - use words in prose speech. *Theoretical & Applied Science, 11*(79), 232-236.
- Umurkulov, Z. B. (2019b). Lexical means expressing comparison. *Theoretical & Applied Science, 11*(79), 237-240.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Андрухович – Шекспір, В. (2008). *Гамлет, принц Данський* (пер. Ю. Андруховича). Київ: А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га.
- Пастернак – Шекспир, У. (1942). *Гамлет, принц датський* (пер. Б. Пастернака). Москва: Детгиз.
- Shakespeare, W. (1899). Hamlet. In R. G. White (Ed.), *The complete works of William Shakespeare* (Vol. 1–12) (Vol. 11, pp. 25-159). New York: The university society.

REFERENCES

- Ivahnenko, A. A. (2013). K voprosu o mnozhestvennosti perevodov pojeticheskogo teksta. *Vcheni zapysky Kharkivs'koho humanitarnoho universytetu "Narodna ukrains'ka akademiia", 19*, 503-512.
- Idiatullina, L. T. (2006). Perevody proizvedenij V. V. Majakovskogo na tatarskij jazyk i problemy perevodnoj mnozhestvennosti. V K. R. Galiullin, G. A. Nikolaev (Red.), *III mezhdunarodnye Bodujenovskie chtenija: I.a. Bodujen de Kurtenje i sovremennye problemy teoreticheskogo i prikladnogo jazykoznanija*. Materialy konferencii, Kazan', 23-25 maja 2006 g. (T. 1, ss. 242-244). Kazan': Kazanskij (Privolzhskij) federal'nyj universitet.
- Levin, Ju. (1992). Problema perevodnoj mnozhestvennosti. V P. M. Toper (Red.), *Literatura i perevod: problemy teorii*. Mezhdunarodnaja vstrecha uchenyh i pisatelej, Moskva, 27 fevralja – 1 marta 1991 (ss. 213-223). Moskva: Progress.
- Matviishyn, O. M. (2017). "Zapovit" T. Shevchenka v konteksti mnozhynnosti perekladiv nimets'koiu movoiu. *Molodyj vchenyj, 4.3 (44.3)*, 151-155.
- Naumenko, A. M. (2017). Redahuvannia oryhinalu perekladachem ta krytyka perekladu. *Naukovi zapysky [Nizhyns'koho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia]. Filolohichni nauky, 1*, 177-182.
- Onopriienko, T. M. (2010). Epitet u systemi tropiv (linhvoprahmatychnyj aspekt). *Naukovyj visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriya: Filolohichni nauky. Movoznavstvo, 9*, 51-55.
- Rebrij, O. V. (2009). Pryhody Alisy v Ukraini, abo pro mnozhynnist' suchasnykh perekladiv. *Linhvistyka KhKhI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy, 3*, 190-205.
- Sytar, R. A. (2014). Mnozhynnist' perekladiv iak variatyvnist' vidtvorennia zhanrovo-stylistychnykh osoblyvostej chasovo viddalennoho pershotvoru. *Naukovyj visnyk Chernivets'koho universytetu. Hermans'ka filolohiia, 692-693*, 237-240.
- Toper, P. M. (2000). *Perevod v sisteme sravnitel'nogo literaturovedenija*. Moskva: Nasledie.
- Cherednychenko, O. I. (2006). Funktsii perekladu u suchasnomu sviti. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu im. V. N. Karazina. № 725. Seriya: Romano-hermans'ka filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov, 48*, 162-165.

- Fediv, O. Ye. (2016). Opovidannia "The Smile" R. Bredberi v ukrains'kykh perekladakh: do pytannia synkhronnoi mnozhynnosti. *Molodyj vchenyj*, 4, 423-428. Vziato z http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_105
- Gürçaçlar, S. T. (2008). Retranslation. In Mona Baker and Gabriela Saldanha (Eds.), *Routledge encyclopedia of translation studies* (2nd ed.) (pp. 232-35). London and New York: Routledge.
- Kaiser, R. (2002). The Dynamics of Re-Translation: Two Stories. *Translation Review*, 63(1), 84-85. DOI: 10.1080/07374836.2002.10523818.
- Umurkulov, B. (2019a). Common – use words in prose speech. *Theoretical & Applied Science*, 11(79), 232-236.
- Umurkulov, Z. B. (2019b). Lexical means expressing comparison. *Theoretical & Applied Science*, 11(79), 237-240.

DZHERELA ILYUSTRATYVNOHO MATERIALU

- Andrukhovych – Shekspir, V. (2008). *Hamlet, prynts dans'kyj* (per. Yu. Andrukhovycha). Kyiv: A-Ba-Ba-Ha-La-Ma-Ha.
- Pasternak – Shekspyr, U. (1942). *Hamlet, prynts datskyj* (per. B. Pasternaka). Moskva: Dethyz.
- Shakespeare, W. (1899). Hamlet. In R. G. White (Ed.), *The complete works of William Shakespeare* (Vol. 1–12) (Vol. 11, pp. 25-159). New York: The university society.

Дата надходження до редакції 03.12.2020

Ухвалено до друку 10.12.2020